

La història en la construcció de la teoria urbanística. Comentaris sobre la revista «Storia Urbana»

La publicació d'una revista d'història urbana a Itàlia és un bon motiu per a donar notícia de la seva orientació i de l'interès del seu contingut. Però, sobretot, per a iniciar una reflexió sobre la naturalesa d'aquesta branca de la història i el seu paper en la definició de les diferents polítiques d'ordenació, o racionalització, de l'espai urbà i territorial. Reflexió que serà el centre de l'atenció d'aquest article, i que, encara que pugui sorprendre a qui no conegui mínimament el llenguatge de la urbanística, pot ser útil per a ampliar l'abast de molts raonaments interns de les ciències històriques.

Perquè, cal que quedi clar d'entrada, aquest article no és escrit des de la perspectiva de la història, sinó que és una reflexió sobre la història, escrita des de la perspectiva de l'ordenació urbana i territorial.

La revista, «Storia Urbana», es publica quadrimestralment des del gener de 1977 a Milà sota la direcció d'un col·lectiu interdisciplinari format per historiadors, geògrafs i arquitectes.¹ Cadascun dels cinc exemplars de la revista que s'ha publicat fins avui —tots d'unes tres-centes pàgines en octau— conté una sèrie d'articles de recerca històrica, d'altres sobre qüestions instrumentals de la investigació històrica de les ciutats i el territori i recensions crítiques de documents d'història urbana.

Potser el tret més rellevant de la revista és la seva atenció exclusiva als esdeveniments urbans que han ocorregut els dos segles darrers. Es pot dir que el seu contingut queda ben caracteritzat pel subtítol: «Revista d'estudi de les transformacions de la ciutat i el territori a l'edat moderna». Delimitació de l'àmbit temporal que permet de diferenciar-la d'altres revistes, com «Storia della Città»² una altra revista italiana d'aparició recent, que té un enfoc més arqueologista i allunyat de la problemàtica de la formació de les ciutats i estructures territorials actuals.

L'atenció en el procés de les ciutats durant els segles dinou i vint no és pas un caprici editorial, sinó un aspecte important de l'orientació metodològica de «Storia Urbana». En el procés que segueixen les ciutats els darrers cent cinquanta anys es poden trobar les arrels de la majoria dels seus problemes actuals. És en aquest període que el mode de producció capitalista trastoca

1. A la direcció de la revista hi ha historiadors (V. Castronovo i E. Sori), arquitectes vinculats al Laboratorio di Analisi Urbana de l'Istituto Universitario di Architettura de Venècia (C. Carozzi, A. Mioni i R. Rozzi), també geògrafs (L. Gambi) i sociòlegs (F. de la Peruta).

2. Es tracta d'una revista trimestral que es publica a Milà des del 1976. És dirigida per E. Guidoni, amb l'assessorament d'un ampli comitè científic, en el qual hi ha historiadors italians i d'altres països, entre els quals G. C. Argan, H. Millon, Ch. Norberg-Schulz, B. Zevi, etc.

molts dels trets «permanents» del territori i dona un nou caràcter a l'organització de les àrees urbanes i rurals. També és en aquest moment quan neix la necessitat de la «regulació urbanística» del creixement urbà, concebuda precisament per a «solucionar» les successives distorsions i contradiccions que el procés d'acumulació capitalista provoca en les estructures urbanes. I és precisament a la relació amb la necessitat de conèixer millor la lògica que dirigeix el desenvolupament actual de les ciutats i els camps, i a la necessitat, complementària, de fonamentar el debat sobre l'eficàcia dels instruments de regulació del desenvolupament urbà, a allò a què és adreçada la revista.

Des de la seva perspectiva, la història urbana no és una simple miniaturització de la història general. No és una història local, fragment acotat d'una possible història general. La conveniència de delimitar l'àmbit temporal de la revista no té altra finalitat que l'estudi d'uns esdeveniments urbans concrets i connectats amb problemes urbans ben actuals. I, d'acord amb el que s'ha assenyalat anteriorment, és en aquesta característica de la revista on aquest article se centrarà amb més atenció.

La història urbana, una part de la història ben diferent de les històries de pobles o ciutats, des del seu començament el segle dinou, s'ha centrat en qüestions relacionades amb la necessitat d'intervenir per tal de regular el desenvolupament de les estructures urbanes. Més endavant ens referirem precisament a l'organicisme i a altres corrents de la història urbana, el sentit de les quals no es pot entendre si no és des de la consideració dels problemes d'intervenció.

També en el cas d'aquesta revista italiana la lògica de la intervenció és clarament present, i sense fer-hi referència no és possible cap reflexió sobre el seu contingut o sobre l'interès que podria tenir al nostre país un esforç de la recerca històrica com el que aquesta inicia.

* * *

Però una explicació detallada de les principals direccions de recerca que segueix «Storia Urbana» ajudarà a concretar moltes de les qüestions que s'acaben d'apuntar.

A la revista són particularment interessants:

a) *Els articles que tracten de l'evolució de la xarxa territorial italiana*

És a dir, una sèrie d'estudis que centren la seva atenció en les modificacions que ha sofert el sistema urbà d'aquell país, des dels anys de la unificació fins al decenni dels seixanta. O, en altres paraules, des del moment en què foren dislocades les relacions urbanes tradicionals, quan els mecanismes de la producció capitalista s'inscririen en el territori, fins als temps actuals, quan es generalitza la producció capitalista sobre tot el territori nacional.

Es tracta generalment d'articles de geògrafs (Lucio Gambi, G. Dematteis i B. Cori).³ Però és interessant de veure que el raonament sobre aquesta evolució de la xarxa territorial no resta tancat al seu àmbit disciplinari, sinó que s'estén també al dels arquitectes, i principalment als components del Labora-

3. L. GAMBÌ, *La maglia urbana in Italia e la sua evoluzione dagli anni dell'unificazione all'ultima guerra mondiale*, «Storia Urbana», I-1, ps. 7-15; G. DEMATTEIS, *La rete urbana italiana, 1945-57. Rassegna degli studi*, «S. U.», I-1, ps. 17-22; B. CORI, *Gli studi geografici sulle aree di gravitazione urbana in Italia: metodi, risultati, limiti*, «S. U.», I-2, ps. 169-173. Relació que es pot completar amb l'article més antic: L. GAMBÌ, *Il reticolo urbano in Italia nei primi vent'anni dopo l'unificazione*, «Quaderni Storici», núm. 27, ps. 735-743.

torio di Analisi Urbana de l'Istituto Universitario di Architectura di Venezia.⁴ Els arquitectes aporten a aquests estudis una atenció més acurada a les construccions, tant d'infraestructura, la qual és bàsica en l'orientació de la revista.

I aquesta atenció a les construccions, a la història petrificada hom podria dir-ne, es complementa amb la crítica als enfocaments quantitativs de la història territorial; i, sobretot, a l'òptica demogràfica en què es fonamenta una gran part de la història urbana i territorial nord-americana.⁵ La demografia, diuen, és un instrument d'anàlisi territorial legítim, però d'abast limitat. I amb el seu instrumental, com amb el d'una certa concepció de l'economia, és difícil d'arribar a entendre l'estructura i l'evolució dels fets territorials.

El problema que es planteja és de fer compatible l'anàlisi territorial que parteix de les concepcions del geògraf alemany Christaller amb la teoria de la ciutat marxista, i concretament de Gramsci.⁶ La teoria del lloc central de Christaller és interessant pel seu grau d'abstracció en la consideració de les relacions interurbans o entre el pol urbà i el seu territori proper, però concep la ciutat com un simple subministrador de béns i serveis, i redueix el paper d'aquest organisme territorial a un aspecte marginal de les seves funcions complexes. Contra aquesta reducció de la geografia, en l'obra del polític italià Gramsci apareix la idea de la ciutat com a motor o element fonamental del desenvolupament econòmic —*«il problema della forza delle città, cioè dei rapporti fra loro e del modo con cui esse coordinano la vita di un dato spazio territoriale...»*. En ella el tema urbà es posa en relació amb l'organització econòmica de tot l'espai rural que l'envolta, no sols des de l'òptica de les relacions de mercat, sinó des d'una concepció de l'economia territorial més completa.

Pero aquest tema de les relacions entre la ciutat i el territori també es pot tractar partint de la idea, massa genèrica, del fet que el desenvolupament econòmic es difon directament de la ciutat al territori. Una gran part dels estudis geogràfics dels nivells superiors de la jerarquia urbana es fonamenten en la hipòtesi que el reforçament de la xarxa urbana comporta immediatament el desenvolupament del territori regional. Precisament el sotsdesenvolupament del Mezzogiorno italià ha estat l'origen de molts estudis econòmics i geogràfics basats en aquesta manera d'entendre les relacions entre els pols urbans i el territori que els envolta.

Contra totes aquestes versions limitades de l'anàlisi territorial, en la línia que se segueix a la revista «Storia Urbana» s'assenyala un fort interès a introduir la referència a les construccions materials i a altres fets materialitzats en el territori en els raonaments. Les construccions són el resultat de l'activitat productiva de la societat en un moment històric concret.

I en base a la configuració i distribució de les construccions es fa palesa l'existència de diferents sistemes territorials en els successius períodes històrics, en cadascun dels quals s'estableixen unes relacions entre la xarxa terri-

4. Aquest col·lectiu d'arquitectes, el treball dels quals potser parteix d'un llibre molt interessant (C. CAROZZI i A. MIONI, *L'Italia in formazione. Ricerche e saggi sullo sviluppo del territorio nazionale*, De Donato, 1970), analitza el procés de creixement urbà, recerca que s'explica a C. CAROZZI, A. MIONI i R. ROZZI, *Il processo di crescita urbana in un gruppo di città padane (1880-1970 circa). Lineamenti di analisi*, «Quaderni Storici», núm. 27, ps. 760-784; C. CAROZZI, A. MIONI, R. ROZZI, *Un nuovo approccio quantitativo alla crescita urbana: la ricerca del LAU ed i suoi risultati attuali*, a A. MIONI (ed.), *Sulla crescita urbana in Italia* (Franco Angeli, 1977). El Laboratorio di Analisi Urbana és l'inspirador principal de la revista. Precisament, molts dels seus articles procedeixen dels congressos anuals que organitza aquest centre.

5. Per exemple, a la revista «Journal of Urban History».

6. Vegeu L. GAMBÌ, *Storia della maglia*.

torial, concebuda com una organització de les construccions materials, i la base econòmica en què recolza.

A través de la consideració dels dos punts anteriors, i sobretot en imposar-se la perspectiva històrica en les anàlisis territorials, es pot arribar a una comprensió de la realitat de les relacions territorials molt més profunda i a un coneixement dels mecanismes del desenvolupament regional més clar. Es pot fugir de l'òptica quantitativa i plantejar els problemes territorials en termes de les relacions que s'estableixen, en les successives fases de l'evolució del mode de producció capitalista, entre l'organització de la producció i les condicions materials de la producció que se'n deriven. Tema que, precisament, és bàsic en el planejament urbà i territorial actual.

Aquesta darrera referència al planejament no és pas marginal en aquest article. Abans ja ens hem referit a la vinculació constant que, des del moment del naixement de la història urbana, s'ha establert entre aquesta i la pràctica analítica i propositiva de la urbanística. En el moment actual de la urbanística italiana és prou evident l'interès pel tema de la relació ciutat-territori per tal de deixar de banda la relació que, també ara, es pot establir entre una pràctica política, propositiva, i unes anàlisis històriques que aparentment són independents. Des dels primers congressos de l'Istituto Nazionale d'Urbanistica fins a les darreres reestructuracions dels governs regionals el tema del *comprensorio*, àmbit territorial intermedi, ha estat la clau de volta de la urbanística italiana.⁷

Es per aquest mateix motiu que a «Storia Urbana» es poden trobar molts estudis d'història territorial d'àmbits comarcals, o *comprensorii* en llenguatge italià.⁸ Els més interessants d'aquests estudis són sobre episodis de localització industrial. I en aquests, lluny del llenguatge quantitatiu característic de l'economia de la localització industrial, es posa molt d'èmfasi en l'organització de les construccions, que són edificis industrials, àrees de nova edificació o línies de comunicació.

En aquestes anàlisis de la localització industrial es constata que les economies d'escala o d'aglomeració, els més típics factors de localització, no determinen la situació i les característiques dels assentaments. La clau de la localització industrial tampoc no està en la facilitat d'aconseguir energia hidràulica o en la dependència del mercat. En molts casos la localització industrial és íntimament relacionada amb el mateix funcionament de l'economia agrícola del territori, a l'oferta de mà d'obra i a factors que no poden tenir explicació si no es considera tota l'estructura econòmica i social que es desenvolupa sobre l'àmbit territorial en consideració.

La localització industrial no depèn de la simple productivitat empresarial, sinó que es planteja des de la perspectiva més global de les relacions societat-fàbrica o, en termes urbanístics, ciutat-fàbrica. La necessitat d'una localització tècnicament adient de cadascuna de les unitats productives no determina l'estructura del territori. I és una idea de cooperació més global —no referida precisament a la concentració de mitjans de producció en un pol urbà, i sí

7. En aquest sentit, es pot valorar la referència a les relacions entre els estudis de la xarxa territorial i el plantejament del tema de les àrees territorials intermèdies —*comprensorii*—, que es pot trobar a G. DEMATTEIS, *op. cit.* Consideracions que es podrien ampliar en relacionar algun dels articles que es publiquen a «Storia Urbana» amb el llibre de M. BALBO (ed.), *Comprensorio, ristrutturazione istituzionale e territorio* (Franco Angeli, 1978).

8. R. ROMANO, *Le basi sociali di una localizzazione industriale. L'industria cotoniera lombarda nell'ottocento*, «S. U.», II-4, ps. 3-20; F. MANCUSO, *Schio, Nuova Schio, e Alessandro Rossi*, «S. U.», I-2, ps. 45-98; L. BORTOLOTTI, *Lo studio dell'evoluzione storica di un territorio: il caso della Maremma settentrionale*, «S. U.», I-2, ps. 155-168.

en canvi a la vinculació de totes les fases del procés social de producció i circulació del capital— el concepte on l'organització territorial pot tenir una explicació més completa.

D'aquesta manera, en les recerques històriques territorials hom vol superar les limitacions del quantitativisme o de les concepcions que no tenen en compte el desenvolupament econòmic amb tota la seva complexitat, i se situa el problema de la dinàmica de canvi de l'organització territorial en la seva dimensió correcta. L'atenció a les construccions materials, els productes territorials de la producció social, i a tota la dimensió històrica de l'organització territorial, és precisament una mostra clara d'aquesta orientació metodològica.

b) *Monografies sobre ciutats*

Articles que presenten esdeveniments concrets de la història de ciutats italianes, sense fer referència a un territori més extens, però amb una orientació coherent amb el qual s'han assenyalat en el punt anterior.

Relacionen, per exemple, la realització d'una construcció urbana amb les bases econòmica i política en el si de les quals és produïda.

Així, en el cas de Verona,⁹ es tractarà d'estudiar els esdeveniments de la construcció d'un canal industrial i relacionar-los amb les lluites entre els interessos capitalistes locals, els d'una societat veneciana de construcció o d'una companyia francesa de subministrament d'aigües, per tal de determinar el tipus d'industrialització —gran, petita o nulla—, que havia de tenir la ciutat.

En el cas de Torí,¹⁰ s'estudiaran les seves bases econòmiques, polítiques i socials del desenvolupament industrial, tot relacionant-les amb els successius esdeveniments del creixement físic. A Gènova,¹¹ el port serà el principal protagonista de la història: les seves successives modernitzacions, sovint molt polèmiques, s'explicaran tenint com a base la debilitat de la industrialització d'aquesta ciutat i de les característiques de les forces polítiques dominants. Mentre que a Perusa,¹² la construcció d'una nova xarxa de serveis públics i l'actuació d'un ajuntament progressista seran els dos pols de relació.

Es podrà veure més endavant que aquesta relació constant entre els esdeveniments d'organització física i el seu context econòmic i polític, encara que sembli elemental, diferencia clarament «Storia Urbana» d'altres revistes angleses i americanes, en les quals són més freqüents les monografies econòmiques o sociològiques pures.

c) *Estudis sobre el desenvolupament del sector immobiliari*

Articles, tots ells, on el sector és concebut en la seva relació amb els altres sectors econòmics, i mai com a unitat tancada i independent de la resta de l'economia. El seu tema sempre és el funcionament econòmic d'una operació de construcció urbana, la qual és vista en la seva vinculació complexa amb tot el procés d'acumulació capitalista. L'explicació d'aquest tema mai no acaba amb

9. A. CALO, *La questione dello sviluppo economico di Verona nelle vicende del Canale Industriale*, «S. U.», I-3, ps. 91-140.

10. V. CASTRONOVO, *Lo sviluppo urbano di Torino nell'età del decollo industriale*, «S. U.», I-2, ps. 344.

11. B. GABRIELLI, *Il porto di Genova dalla donazione Galliera al porto Gambal Canepa. 1875-1919*, «S. U.», II-4, ps. 141-184.

12. G. RICCI, *Politica amministrazione e servizi pubblici a Perugia. 1893-1093*, «S. U.», II-4, ps. 103-140.

conceptes tancats, com el d'aquell enriquiment paràsit i sense sentit que s'oposa a la necessària i difícil racionalitat urbana; l'explicació que, fins fa poc, havia estat a la base de totes les interpretacions de l'evolució urbana.

Així s'estudia l'estructura del sector a la Florència feixista,¹³ posant l'atenció en els elements de continuïtat o discontinuïtat que hom hi pot trobar, en el moment en què la propietat urbana, aquella força econòmica i capa social que vivia de la renda, es transforma en «centre d'agregació dels grans especuladors i constructors que uneixen renda i benefici». Tema bàsic per a la comprensió de l'estructura actual del sector immobiliari i del paper actual de la renda en el procés d'acumulació capitalista.

D'aquí també l'interès que tenen els articles sobre dues operacions immobiliàries de renovació urbana: la del Mercato Vecchio de Florència¹⁴ i la de Nàpols després del terratrèmol del 1883.¹⁵ De la primera s'estudia l'evolució del negoci de la reconstrucció del barri, i com aquesta evolució és condicionada, i configurada, per la història del capital local en el seu intent d'acumulació mitjançant la renovació, en contrast amb un esporàdic episodi d'intervenció del capital estranger en la urbanització. De Nàpols hom estudia l'estructura de les empreses immobiliàries que van promoure la renovació i les seves relacions amb el capital bancari.

L'estudi del sector immobiliari és bàsic en l'explicació del sentit de les modificacions de l'organització territorial en el funcionament del cycle productiu. A través d'ell es pot comprendre que la renda del sòl no és només un entrebanc paràsit que s'oposa a un desenvolupament urbà racional i harmònic. La renda és un fet connectat amb tot el desenvolupament de la producció capitalista, el qual no pot tenir explicació si les seves manifestacions i formes no es refereixen a tot el procés complex d'acumulació del capital.

I aquest enfocament és interessant precisament perquè permet de situar, altra volta, els articles que es publiquen a «Storia Urbana» en relació amb conceptes de planejament urbà. La visió de la renda com a sector paràsit que s'oposa a una racionalitat urbana, que era el principal objectiu del planejament, és un concepte que correspon a un moment de formació de la urbanística moderna, en el qual es concebia la ciutat com un organisme compost de parts caracteritzades per la seva funció i complementàries entre elles. Avui la urbanística camina vers una altra estructura disciplinària, en la qual l'objectiu de «racionalitzar el desenvolupament de l'organisme urbà» ha perdut el seu antic sentit. I d'aquí prové també la superació de l'anterior concepció de la renda del sòl, que es reflecteix en els articles citats.

d) *Estudis de les formes institucionals de l'acció urbanística*

Els tres grups d'articles anteriors es complementen amb d'altres que es refereixen a l'acció dels diferents tipus d'operadors urbanístics, a la posició dels grups socials en relació amb els afers de gestió urbana o urbanització i a les regles de joc que emmarquen l'acció urbanística: lleis i institucions.¹⁶

13. M. PALLA, *Firenze nel periodo fascista: continuità e mutamenti nella compagine sociale, edilizia ed urbanistica*, «S. U.», 1-3, ps. 187-220.

14. C. CRESTI i S. FEI, *Le vicende del «risanamento» di Mercato Vecchio a Firenze*, «S. U.», 1-2, ps. 99-126.

15. C. DE SETA, *Rendita e trasformazioni urbane a Napoli nell'Ottocento. I catastri urbani dal 1806 al 1865*, «S. U.», 1-1, ps. 127-144; M. MARMO, *Il piano di «risanamento e ampliamento» dal 1885 a Napoli*, «S. U.», 1-2, ps. 145-154.

16. A les monografies locals que s'han citat anteriorment, per exemple G. RICCI, *op. cit.*, i V. CASTRONOVO, *op. cit.*, es poden trobar moltes referències a aquest tema.

En tots aquests articles sobresurt el tema de les successives formes institucionals que l'operador públic ha assolit en les diferents etapes del desenvolupament dels assentaments urbans. És a dir, tot el joc de relacions entre el poder local i central, específic de cada moment històric. Tema que podria arribar a configurar una història de l'administració local semblant a la que té una certa tradició a Anglaterra.

En el cor d'aquest tema hi ha la qüestió de la reforma fiscal necessària per al desenvolupament dels serveis públics. Tema que ha estat la primera preocupació de la urbanística des dels congressos fundacionals del començament del segle fins als nostres dies, perquè resumeix en ell tot el caràcter contradictori de les relacions de producció capitalistes. A partir d'ell, i des d'un altre angle, s'arriba a plantejar la qüestió de les relacions que s'estableixen entre l'organització territorial i el complex procés d'acumulació capitalista al qual s'ha fet referència.

Una altra volta es fa evident que l'interès de la història urbana, en l'òptica de la revista italiana, no és en la productivitat de l'organisme urbà, en les harmonies de la distribució dels edificis antics o del pla de la ciutat, ni en l'anàlisi de les condicions de vida, sinó en la situació de l'organització territorial en les relacions socials de producció.

Precisament per això, aquesta sèrie d'articles es completa amb uns altres sobre les condicions d'habitatge i treball de les classes socials presents en la vida urbana. Aquestes «històries de la vida material» dels habitants de la ciutat, que entronquen amb certs aspectes de la història urbana anglesa,¹⁷ no volen ser cap història de les classes subalternes, vers la qual fàcilment haurien pogut derivar, sinó que es dirigeixen vers la comprensió del paper de la composició de classe en l'àmbit global de la producció. Des d'aquesta òptica s'acaba de veure clar que la producció que es desenvolupa sobre l'espai territorial, i a partir de la seva configuració, no és només un afer de relació de les empreses en un organisme conjunt, ni de vinculació d'aquestes al punt de mercat, sinó un autèntic procés social en el qual les relacions i contradiccions de classe tenen un paper important.

I des de l'òptica de la vinculació d'aquesta història urbana a versions actuals de la metodologia del planejament, és interessant de veure que aquestes històries de la vida material urbana, malgrat que utilitzen constantment la informació que els proporcionen les edificacions i altres construccions urbanes, no tanquen el seu àmbit de raonament en les relacions que s'estableixen entre les tipologies d'edificació i la morfologia urbana —el típic tema de la història urbana d'arrel arquitectònica—, sinó que l'amplien a tot el procés social de producció i a les condicions generals que el fan possible. La ciutat, des de la seva òptica, no és un simple organisme l'estructura del qual pot tenir una explicació autònoma, sinó que és un instrument de la reproducció ampliada del capital, i no pot tenir explicació sense referir totes les seves manifestacions a aquest procés social.

* * *

En l'anterior revisió de les direccions de recerca que se segueixen a «Storia Urbana», constantment s'ha fet referència a la situació de la construcció i l'or-

També cal consultar dues ponències llegides en el seminari del LAU del 1974 que no s'han publicat a «Storia Urbana»: E. ANTONINI, *Le «regole del gioco» della crescita urbana in Italia*, i V. CASTRONOVO, *Soggetti pubblici della crescita urbana: gli enti per l'edilizia popolare*, a A. MIONI (ed.), *Sulla crescita urbana in Italia* (Franco Angeli, 1976).

17 Vegeu G. BERTA, *La povertà nella Londra Vittoriana: alcuni studi sull'East End*, «S. U.», 1-2, ps. 215-228, article on es fa referència a textos anglesos sobre aquest tema.

ganització del territori en l'àmbit de la reproducció ampliada del capital. En tots els punts anteriors, aquest era el principal raonament de referència. En parlar de l'estudi de la localització industrial i de la industrialització d'àrees territorials intermèdies, es veia que el que caracteritzava les transformacions no era la simple lògica de fàbrica, sinó la lògica més general de la reproducció ampliada del capital. Del sector immobiliari es podia observar que les successives formes que prenia no tenien un sentit tancat i que reflectien la inserció d'aquest sector en tot el procés d'acumulació. I el mateix es podia dir de les formes institucionals de regulació de l'organització urbana; l'administració local i les seves contradiccions fiscals.

Paral·lelament, i en lògica correspondència al tret anterior, era constant la negació de les reduccions morfològicista i quantitativista d'algunes anàlisis territorials. Contra aquestes s'imposava una clara perspectiva històrica de les relacions territorials. I en aquesta perspectiva se situava la rendibilitat dels estudis que es reproduïen a la revista dins la urbanística actual.

Es definia la ciutat com a lloc on es desenvolupa la producció social, contra les idees de lloc del consum col·lectiu o de simple lloc de mercat. Definició d'una gran transcendència en les anàlisis urbanes —històriques— i en la successiva metodologia del planejament urbà.¹⁸

Dir que la ciutat és el lloc on es desenvolupa el procés de producció és assenyalar que les construccions urbanes són condicions necessàries per a la producció, o, més exactament, per a la continuïtat del procés de reproducció del capital i la força de treball. És també posar l'accent en la importància de l'espai urbà no sols en la cooperació tècnica i l'organització de les funcions urbanes, sinó, sobretot, en la cooperació de les diferents operacions i fases del procés de producció. És referir-se no solament al procés tècnic de treball, sinó a tot el procés social de producció. I superar, amb tot això, la tradicional identificació de la ciutat amb una màquina o un organisme, concepte entorn del qual, fins fa poc, havia estat muntada tota la història urbana i la urbanística que en derivava.

I, anant més enllà, dir que la urbanització té un sentit concret en el procés de reproducció ampliada de capital és inserir el seu estudi en el cor de la contradicció entre les exigències del desenvolupament de les forces productives —materials i humanes— i les lleis de l'acumulació del capital, o de la propietat privada dels medis de producció. És comprendre que la urbanització es pot definir en relació amb la necessitat històrica de revolucionar els mitjans de producció que han caracteritzat el capitalisme des del seu origen. Aquesta urbanització no és tancada només en l'àmbit de la constant modernització de la tecnologia de l'empresa, sinó en la reproducció conjunta del capital social. És veure, finalment, que les construccions urbanes —infraestructures, habitatges o equipaments col·lectius— no són ni productives ni improductives, sinó condicions necessàries per a la continuïtat del procés; necessitat que es contradiu amb la seva manca de rendibilitat, si hom les analitza des de l'òptica del capitalisme individual.

I en aquest punt és on realment se supera la tradicional identificació de la ciutat amb una màquina o un organisme, concepte anhistòric per excel·lència. Dir que la ciutat és equivalent a un organisme i que la seva evolució s'esdevé com la dels «éssers naturals» és tancar el seu estudi a l'àmbit restringit de la

18. En els seus articles més recents, M. de Solà Morales ha insistit en l'interès d'aquesta perspectiva de les anàlisis urbanes. Vegeu J. L. GÓMEZ ORDÓÑEZ i M. DE SOLÀ MORALES, *Crecimiento urbano como inversión de capital fijo. El caso de Barcelona (1840-1975)*, «Ciudad y Territorio», núm. 2-77, ps. 53-62, on es critica la utilització de la teoria de la base econòmica en l'explicació del desenvolupament urbà a través d'una anàlisi del desenvolupament urbà de Barcelona.

morfologia o el funcionalisme i deslligar-lo de l'estudi més general dels fets econòmics i polítics. Mentre que a partir de la hipòtesi que els fets urbans només poden tenir explicació en relació amb el procés de reproducció ampliada del capital i que la seva estructura reflecteix les contradiccions pròpies d'aquest procés, és inserir el seu estudi en l'àmbit més real de l'evolució històrica i en el lloc on l'eficàcia de la teoria urbanística i els instruments d'intervenció es poden mesurar amb més rigor.

Però, tot i admetre aquesta nova perspectiva de les anàlisis urbanes, a vegades en referir-se a les infraestructures i a altres construccions territorials, hom posa més èmfasi en la seva qualitat d'element permanent —fix— que no pas en el seu paper canviant en el procés de producció. Hom diu que les construccions urbanes són capital fix i s'oblida que el capital fix només existeix en el capital productiu, no és fix per les seves qualitats intrínseques, i que el que interessa d'ell no és la duració o permanència sinó el sentit d'aquesta duració en el procés de producció.

De les inversions en infraestructures i construccions urbanes, el que és realment important és el seu paper en el si dels processos d'acumulació i reproducció ampliada de capital, i especialment com a component específic de la reestructuració de la producció social, tant si són relacionades amb processos de reestructuració intensiva de capital com si impliquen la permanència de sectors de treball intensiu.

Des de l'òptica que assenyalen els punts anteriors, és necessari reconsiderar l'estudi de tots els elements presents en el procés urbà. Fins i tot la morfologia urbana, l'estudi de la qual ha tendit sempre cap a la fixació i la permanència, pot ser repensat d'acord amb aquestes consideracions. Precisament quan a la revista «Storia Urbana» es parla de la possibilitat de considerar les tipologies d'edificació des de l'òptica de la cultura tècnica, de la presència de classes socials diferenciades, de l'estructura de les empreses constructores, i quan s'obre la possibilitat d'una història del patrimoni construït, s'estan superant les tradicionals limitacions de la consideració de la tipologia de les edificacions i morfologia urbana des d'una òptica simplement arquitectònica.

En el moment de l'anàlisi urbana cal estudiar detalladament la disposició de tots els elements urbans: vies de comunicació, canals, ports, sistemes de regatge, xarxes d'assentaments, límits jurisdiccional, etc. Però cal tenir en compte que el que interessa d'aquests és la seva naturalesa en relació amb l'evolució de la producció social, i no tant les estrictes característiques arquitectòniques o morfològiques. L'organització territorial només és determinada marginalment pels dibuixos. El que realment compta és «el procés general de producció de la vida material», tal com s'assenyala precisament en un dels articles de la revista.¹⁹

El mètode entre històric i geogràfic que s'esbossa a «Storia Urbana» precisament té la finalitat d'emmarcar les anàlisis territorials en els termes correctes, que s'han apuntat en el punt anterior.

També es pot dir que una altra de les característiques interessants de la revista, la interdisciplinarietat, es pot valorar positivament en relació amb l'esmentat avenç metodològic. La convergència de diferents filons disciplinaris —la geografia, la sociologia, l'economia o el dret—, en l'anàlisi d'uns fets territorials, en els quals la presència conjunta de dades d'organització física i de dades de caire econòmic i social permet un autèntic treball conjunt, és un dels punts més interessants de la revista. Concretament, pot representar el

19. L. BORTOLOTTI, *Lo studio dell'Evoluzione di un territorio: Il caso della Maremma Settentrionale*, «S. U.», 1-2, ps. 155-183, article en el qual s'exposa la metodologia del llibre: L. BORTOLOTTI, *La Maremma Settentrionale* (Franco Angeli, 1976).

trencament definitiu del predomini de la concepció organicista de la ciutat i de l'anàlisi històrica territorial on l'anàlisi morfològica predomina i determina totes les altres magnituds.

Es pot dir que en la situació actual es pot parlar de la convergència de disciplines amb una història pròpia en un raonament conjunt que actua de punt de confluència. Punt que no neix a l'atzar, sinó que té un ple sentit en la seva relació amb noves formes institucionals d'acció urbanística que van naixent en aquest moment de crisi de les economies mixtes occidentals, quan amb la regionalització i la comarcalització del territori apareix un debat urbanístic renovador. No és que el naixement de noves institucions locals condicioni directament les anàlisis històriques anteriors; les relacions mai no són tan directes; es tracta, més aviat, que el debat polític, que neix entorn de les noves institucions, possibilita la incidència d'un nou debat, o raonament col·lectiu, des de la urbanística.

* * *

Però per tal d'acabar d'entendre el sentit renovador de moltes de les anàlisis de la revista, s'hauran de situar les consideracions anteriors en relació amb el procés que la història urbana ha seguit des del seu començament, al final del segle passat.

La història urbana neix a partir de la necessitat de suport teòric que tenen els raonaments d'intervenció urbanística. La tradicional història local es diferencia de la urbana precisament en aquesta qüestió. La història urbana, des d'un començament, té un paper fonamental en la construcció del bagatge teòric de la urbanística; i la seva evolució és també la dels instruments d'intervenció que defineix aquella disciplina.

Precisament, la part històrica del manual d'Ildelfons Cerdà,²⁰ el precedent de tota la història urbana que s'escriu a Catalunya, al marge del seu dubtós valor científic, ja és un raonament connectable amb la casuística d'intervenció. Però, a Catalunya, on es pot trobar la primera història urbana escrita amb un cert rigor científic és a l'obra de Puig i Cadafalch.²¹ Els estudis de la ciutat medieval de l'arquitecte i historiador català se centren d'una manera gairebé exclusiva en la morfologia urbana. La seva òptica arquitectònica el porta a concentrar l'atenció en l'anàlisi del pla de la ciutat medieval, d'acord amb el qual es construeix una tipologia de ciutats.

En aquests escrits de Puig i Cadafalch es recullen les principals característiques de la història urbana del començament del segle. Per un costat, es pot trobar un tractament de l'espai urbà semblant al que hom empra en les ponències d'història de la Town Planning Conference de Londres del 1910,²² el congrés fundacional de la urbanística moderna, en què els estudis de les ciutats hel·lenístiques, romanes, gòtiques o del Renaixement, tots centrats exclusivament en la consideració de les construccions i la configuració del pla, connecten amb les ponències sobre el desenvolupament i l'extensió de les ciutats. En elles el

20. I. CERDÀ, *Teoría general de la urbanización* (Instituto de Estudios Fiscales, 1968).

21. J. PUIG I CADAFALCH, *Les villes, a Architecture Gothique Civile en Catalogne* (París, Editions de la Fondation Cambó, 1935); J. PUIG I CADAFALCH, *Idees teòriques sobre urbanisme en el segle XIV; un fragment d'Eiximenis*, «Estudis Universitaris Catalans», vol. XXI, 1936.

22. RIBA, *Transactions of the Town Planning Conference* (Londres 1918), part II, Section I, *Cities of the Past*, ps. 111-234.

coneixement de la història urbana es converteix en normativa del traçat de pla.

Per l'altre cantó, hi ha una classificació de ciutats —inorgànica, generada per l'atracció d'una església o un castell, i de camí—, que té el seu origen en els estudis de l'historiador francès Lavedan.²³ En aquesta classificació no tot és simple sistematització de la informació que proporcionen les pedres antigues; a més a més hi ha tot un complet raonament sobre la gènesi de l'espai urbà, la seva relació amb la geografia sobre la qual és assentada la ciutat i la seva adaptació a l'evolució de les formes de vida.²⁴ Però en aquesta interpretació, en aquesta mena d'història de les formes geogràfiques, que és íntimament emparentada amb l'escola geogràfica francesa de llavors, el fet urbà sempre és concebut autònom en relació amb les variables econòmiques i socials. Si de cas, les formes urbanes tradueixen immediatament les indicacions econòmiques i socials, però sense entrar mai, conjuntament amb altres factors, en el procés històric que segueix la societat que desenrotlla la producció sobre aquelles pedres. Tota la filosofia organicista o biologicista que informa aquell corrent de la història urbana té l'origen en aquesta concepció autònoma del fet urbà, un organisme amb caràcter propi i desenvolupament tancat en ell mateix.

Es interessant de veure que, en el fons, els dos corrents de la història urbana que recull aquell document de Puig i Cadafalch no es contradueixen entre ells. I és que en l'un o l'altre, el raonament de planejament que les informa és centrat en la pràctica de la construcció del pla d'extensió o de renovació urbana. Es tracta de dues angulacions del pensament urbanístic sobre una mateixa pràctica: la «projectació» del plànol.

Aquest corrent del pensament, avui ja més «arquitectònic» que urbanístic, ha estat recollit i traduït al llenguatge marxista per l'arquitecte italià Aldo Rossi.²⁵ I des de fa uns quants anys ha tornat a omplir les pàgines de les revistes d'urbanística.

Malgrat l'innegable valor documental que es dedueix de moltes de les aportacions que s'han fet des d'aquesta línia metodològica, no hi ha dubte que del seu llenguatge i dels seus resultats no es dedueix cap intervenció capaç d'incidir significativament en el debat sobre l'organització territorial de les nostres ciutats, les nostres comarques o els espais regionals. I aquest corrent és tancat en el carreró sense sortida d'una producció orientada d'una manera gairebé exclusiva vers unes revistes superespecialitzades que no tenen ressò fora de les facultats universitàries d'arquitectura. L'esterilitat de molts projectes arquitectònics de centres direccionals o macrouniversitats que es produeixen en base a aquestes concepcions, no són sinó la darrera mostra de la producció d'un cercle cultural esclerotitzat i sense cap sentit en la societat d'avui dia. La *projectivitis* que s'estén per l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, eminentment frívola i totalment coherent amb aquesta concepció autònoma de la investigació urbana i arquitectònica, és la darrera manifestació, a casa nostra, d'una manera de fer i de treballar que des de la tercera dècada del segle vint ha quedat totalment desplaçada per l'evolució de les economies occidentals i dels models d'evolució de les ciutats que en deriven.

I és que des dels anys de la crisi de 1929, ja no és la construcció del pla d'extensió de la ciutat el que determina el mode de creixement d'aquesta unitat territorial. La construcció d'habitatges populars, les tècniques de localització industrial, la intervenció fiscal sobre el mercat del sòl, la realització d'infras-

23. P. LAVEDAN, *Historie de l'Urbanisme* (Laurens ed.); o, P. LAVEDAN, *Geographie des villes* (Gallimard, 1959).

24. Vegeu aquesta classificació a P. LAVEDAN, *Geographie...*, primera part i segona part, ps. 13-193; o, també, M. POËTE, *Introduction a l'Urbanisme* (Ed. Anthropos, 1967), primera part, *L'evolution des villes*, ps. 1-112.

25. A. ROSSI, *L'Architettura della Città* (Marsilio, 1966).

coneixement de la història urbana es converteix en normativa del traçat de pla.

Per l'altre cantó, hi ha una classificació de ciutats —inorgànica, generada per l'atracció d'una església o un castell, i de camí—, que té el seu origen en els estudis de l'historiador francès Lavedan.²³ En aquesta classificació no tot és simple sistematització de la informació que proporcionen les pedres antigues; a més a més hi ha tot un complet raonament sobre la gènesi de l'espai urbà, la seva relació amb la geografia sobre la qual és assentada la ciutat i la seva adaptació a l'evolució de les formes de vida.²⁴ Però en aquesta interpretació, en aquesta mena d'història de les formes geogràfiques, que és íntimament emparentada amb l'escola geogràfica francesa de llavors, el fet urbà sempre és concebut autònom en relació amb les variables econòmiques i socials. Si de cas, les formes urbanes tradueixen immediatament les indicacions econòmiques i socials, però sense entrar mai, conjuntament amb altres factors, en el procés històric que segueix la societat que desenrotlla la producció sobre aquelles pedres. Tota la filosofia organicista o biologicista que informa aquell corrent de la història urbana té l'origen en aquesta concepció autònoma del fet urbà, un organisme amb caràcter propi i desenvolupament tancat en ell mateix.

És interessant de veure que, en el fons, els dos corrents de la història urbana que recull aquell document de Puig i Cadafalch no es contradueixen entre ells. I és que en l'un o l'altre, el raonament de planejament que les informa és centrat en la pràctica de la construcció del pla d'extensió o de renovació urbana. Es tracta de dues angulacions del pensament urbanístic sobre una mateixa pràctica: la «projectació» del plànol.

Aquest corrent del pensament, avui ja més «arquitectònic» que urbanístic, ha estat recollit i traduït al llenguatge marxista per l'arquitecte italià Aldo Rossi.²⁵ I des de fa uns quants anys ha tornat a omplir les pàgines de les revistes d'urbanística.

Malgrat l'innegable valor documental que es dedueix de moltes de les aportacions que s'han fet des d'aquesta línia metodològica, no hi ha dubte que del seu llenguatge i dels seus resultats no es dedueix cap intervenció capaç d'incidir significativament en el debat sobre l'organització territorial de les nostres ciutats, les nostres comarques o els espais regionals. I aquest corrent és tancat en el carreró sense sortida d'una producció orientada d'una manera gairebé exclusiva vers unes revistes superespecialitzades que no tenen ressò fora de les facultats universitàries d'arquitectura. L'esterilitat de molts projectes arquitectònics de centres direccionals o macrouniversitats que es produeixen en base a aquestes concepcions, no són sinó la darrera mostra de la producció d'un cercle cultural esclerotitzat i sense cap sentit en la societat d'avui dia. La *projectivitis* que s'estén per l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, eminentment frívola i totalment coherent amb aquesta concepció autònoma de la investigació urbana i arquitectònica, és la darrera manifestació, a casa nostra, d'una manera de fer i de treballar que des de la tercera dècada del segle vint ha quedat totalment desplaçada per l'evolució de les economies occidentals i dels models d'evolució de les ciutats que en deriven.

I és que des dels anys de la crisi de 1929, ja no és la construcció del pla d'extensió de la ciutat el que determina el mode de creixement d'aquesta unitat territorial. La construcció d'habitatges populars, les tècniques de localització industrial, la intervenció fiscal sobre el mercat del sòl, la realització d'infras-

23. P. LAVEDAN, *Historie de l'Urbanisme* (Laurens ed.); o, P. LAVEDAN, *Geographie des villes* (Gallimard, 1959).

24. Vegeu aquesta classificació a P. LAVEDAN, *Geographie...*, primera part i segona part, ps. 13-193; o, també, M. POËTE, *Introduction a l'Urbanisme* (Ed. Anthropos, 1967), primera part, *L'évolution des villes*, ps. 1-112.

25. A. ROSSI, *L'Architettura della Città* (Marsilio, 1966).

estructures de transport desvinculades d'una edificabilitat immediata, han desviat la pràctica urbanística, que fins aleshores havia estat orientada en la construcció de plànols d'extensió, vers la utilització d'un instrumental amb un abast més ampli. I això fa que una part de la teoria que acompanya aquesta pràctica d'intervenció, la història urbana, hagi canviat d'orientació. L'estudi històric de l'organisme urbà, o la història de la morfologia urbana, teoria coherent amb la pràctica de construcció de plànols, que al començament del segle era molt coherent i natural, avui s'ha hagut de transformar en un ampli ventall d'històries d'arrel pluridisciplinària.

En un primer moment de canvi, hom va viure la introducció dels raonaments de base econòmica i sociològica en l'àmbit de la història urbana.

En els escrits de Werner Hegemann, tan ben entesos per Cebrià de Montoliu en el seu temps,²⁶ es pot seguir la introducció dels raonaments d'arrel econòmica en el planejament urbà i la història urbana. En els capítols sobre l'economia de la construcció que hi ha a *Das steinerne Berlin*,²⁷ o en els organigrames i esquemes de circulació en què centra el seu estudi de les grans ciutats del catàleg de l'exposició d'urbanisme de Berlín del 1910,²⁸ hi ha, encara, la consideració de la ciutat com una màquina, o organisme, el funcionament de la qual és impedit per la renda del sòl paràsita. Però en tant que tracta del tema de la regulació del mercat del sòl, de la intervenció de l'administració en l'augment de l'oferta de sòl barat on es puguin construir habitatges de baixa densitat, o de la influència de l'organització de la xarxa de transports en la regulació de les relacions entre l'oferta i la demanda de sòl, obre tota una nova dimensió de la urbanística, la qual, des de llavors, ja no és pensada només com una activitat de projecció de plànols, sinó com construcció de cases barates, instrument de regulació del mercat del sòl, organització del sistema de transports metropolitans, etc.

Paral·lelament, en l'obra del sociòleg americà Lewis Mumford i en tota la de la Regional Planning Association of America a través d'un cert humanisme regionalista i comunitari, s'introdueix la dimensió sociològica en el planejament urbà. Dimensió que, des de llavors, ha continuat tenint molt de pes en la urbanística americana i també, lògicament, ha informat la història urbana d'aquell país.

El «Journal of Urban History», revista que des del 1975 es publica als Estats Units d'Amèrica, és, precisament, una bona prova de la influència del sociologisme i l'ecologisme que els historiadors urbans d'aquell país han heretat de Mumford o de l'escola de sociologia de Chicago. Gairebé tots els articles que s'hi publiquen tracten de l'evolució de les classes socials en el sistema urbà, o de la successió d'onades migratòries que tenen lloc en un barri. En aquests articles la ciutat és concebuda més aviat com a camp d'estudi de les relacions entre les classes socials que no pas com a construcció morfològica o històrica. La ciutat hi és vista com a element ordenador de la vida social, i res més. En aquest sentit, aquest corrent de la història urbana s'aparta radicalment de la tradició europea, a la qual s'ha fet referència fins ara.

Però des de la perspectiva del tema d'aquest article, el que és més interessant és constatar que, des d'aquest moment, al començament de la tercera

26. VEGETI C. DE MONTOLIU, *Las modernas ciudades y sus problemas a la luz de la Exposición de Construcción Cívica de Berlín (1910)* (Sociedad Cívica La Ciudad Jardín, 1913).

27. W. HEGEMANN, *Das Steinerne Berlin* (Lugano, Jakob Hegner, 1930; traducció italiana: *La Berlino de Pietra*, G. Mazzotta, 1975).

28. W. HEGEMANN, *Der Stadtëbau nach ergebnissen der allgemeinen Städtebau-Ausstellung in Berlin beëst einem Anhang* (traducció italiana: *Catalogo delle esposizioni internazionali di Urbanistica «Il Saggiatore»*, 1975).

dècada d'aquest segle, es va generalitzant la història urbana pensada i construïda des de la perspectiva d'altres disciplines. Gent que procedeix del camp disciplinari de la geografia, la sociologia, l'economia, la psicologia, l'arquitectura, la política, la demografia, etc., comença a fer història urbana. L'enriquiment metodològic i tècnic que la seva incidència produeix és considerable.

Però, també, l'aparició d'una història urbana temàtica planteja nous problemes, el principal dels quals és el que plantejaren dos historiadors urbans anglesos, S. G. Checkland i H. J. Dyos, en un important congrés d'història urbana.²⁹ Existeix la història urbana com a disciplina independent?

Aquesta pregunta només es pot respondre des de la perspectiva en què s'ha orientat aquest article des del començament. És molt difícil de poder trobar unes qualitats intrínseques del fet urbà que demanin una diferenciació radical entre la història urbana i la història general de la societat. Des de la perspectiva de la ciutat res no demana una diferenciació de la nostra branca de la història. I per a respondre afirmativament a aquesta qüestió, només es pot pensar que és la relació que s'estableix entre la història urbana i territorial i el planejament urbà allò que pot determinar l'especificitat d'aquesta branca de la història.

Precisament a l'article de S. G. Checkland, citat anteriorment, es parla de la necessitat d'establir una relació més ferma entre l'historiador urbà i el polític i el *planner*. Encara que l'origen de molts raonaments de la història urbana sigui en filons disciplinaris diferenciats, hi ha una clara convergència de tots en els raonaments d'arrel urbanística.

Si en el passat aquesta relació entre història i urbanística havia motivat la perspectiva organicista de la majoria d'anàlisis, avui aquesta relació continua, bé que amb una estructura i uns condicionaments ideològics diferents.

Precisament, l'interès principal de l'orientació que s'assenyala en els primers números de la revista «Storia Urbana» és en la seva vinculació a una concepció i pràctica del planejament urbà molt avançades. Els articles d'aquesta revista, conjuntament amb la «New Urban Story» de Leicester,³⁰ són un instrument eficaç d'aprofundiment teòric per al planejament urbà actual. I en aquesta qualitat seva és on s'ha de mesurar tot el seu valor.

Les anàlisis de ciutats i d'àrees territorials intermèdies que es presenten a «Storia Urbana», on els temes d'organització física de l'espai no són concebuts en abstracte, sinó en immediat contacte amb les formes de producció social que els donen sentit. O els estudis de l'evolució del sector immobiliari i de les formes institucionals de l'acció urbanística, que mai no són tancats en ells mateixos o presentats com a entrebanes a la «lògica» de la racional evolució de l'organisme urbà, sinó que defineixen el seu sentit en relació amb la seva inserció en el procés social de producció. I, sobretot, la constant relació que s'estableix a la revista entre les formes materials de la urbanització i el procés d'acumulació ampliada de capital, relació autènticament històrica en la seva direcció i les seves contradiccions. Assenyalen prou bé el naixement d'una nova orientació metodològica, la qual pot renovar l'instrumental conceptual de la història urbana, de la urbanística i dels instruments d'intervenció en què aquesta disciplina es concreta.

Ja no es tracta de raonaments tipològic-morfològics d'arrel arquitectònica, ni quantitativistes de base marginalista, l'eficàcia dels quals és pràcticament nul·la en la producció urbana actual. Es tracta de raonaments que volen arribar

29. Vegeu S. G. CHECKLAND, *Toward a Definition of Urban History*, i H. J. DYOS, *Agenda for Urban Historians*, a H. J. DYOS, *The Study of Urban History* (Leicester 1966), ps. 343-374 i 1-46.

30. Vegeu P. BURK, *Gli studi sulle città in Inghilterra nei secoli XVIII-XIX*, «Quaderni Storici», núm. 27 (1974), ps. 816-826.

a configurar una nova base teòrica de la urbanística, l'eficàcia de la qual s'ha de mesurar en l'aplicació, plena de contradiccions, dels instruments de planejament d'origen pluridisciplinari, en què es concreten les formes institucionals d'acció urbanística que tenen l'origen en crisi de l'actual organització estatal.

MANUEL TORRES I CAPELL

Borja de RIQUER: *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*. Pròleg de Josep Fontana. Barcelona, Edicions 62, 1977. 362 + 12 ps.

L'objecte de l'obra de Riquer consisteix a analitzar i interpretar el comportament (especialment polític) de la burgesia industrial catalana durant el període comprès entre el desastre colonial del 1898 i l'escissió que es produí el 1904 dins el si de la Lliga Regionalista. El fil conductor bàsic són les tendències del catalanisme durant la Restauració, les repercussions de la pèrdua de Cuba i de les Filipines sobre el mercat colonial i sobre la consciència de la burgesia catalana, el projecte regeneracionista de Polavieja i l'oberturisme de Silvela, l'oposició a la reforma financera de Fernández Villaverde i el «tancament de caixes», la formació de la Lliga Regionalista i la victòria electoral del 1901, i, finalment, les primeres crisis del nou partit industrial i l'escissió encapçalada per Jaume Carner. El llibre acaba demostrant la dependència de la burgesia catalana, en última instància, del poder central, i, conseqüentment, les limitacions i la seva incapacitat per a bastir un nacionalisme català.

En general, les apreciacions de Riquer sobre el període estudiat tenen un caire bastant polèmic. Per exemple, hom pot discrepar sobre el fet que el nou estat que es forma al llarg del segle XIX pugui ésser anomenat «liberal burges» (tant de bo que ho hagués estat!) (ps. 24 i 26), o sobre l'afirmació de Riquer referent al fet que la Lliga acceptà la llei d'Administració Local de Maura, car si bé és cert que a la Lliga li interessava el sufragi corporatiu, el seu *Informe* del 1907 sobre el projecte de llei no deixava de ser crític i aduïa, entre altres coses, que el projecte esmentat era massa centralitzador i que no tractava correctament el tema de les hisendes locals.

En fer la seva síntesi, Riquer intenta una interpretació marxista, a voltes massa arriscada. Les tesis provocadores (en el sentit positiu del terme) de Riquer obliguen a plantejar noves preguntes i a exigir-li molts matisos (que ell mateix forneix en el seu article *La hegemonia de la Lliga Regionalista*, «Tiempo de Historia», abril de 1978, ps. 42-54). La primera gran pregunta que cal fer-se és si cal atorgar o no a una burgesia, com fa l'autor, l'adjectiu de «nacionalista» en funció de si és, o no, plenament partidària del dret d'autodeterminació. Al capdavall, pot haver-hi «nacionalisme no separatista» o «nacionalisme poc propens a l'autodeterminació» (avui, per a bé o per a mal, això és bastant freqüent), i allò que compta en realitat és tenir consciència o no del fet nacional i de quina forma. Una objecció important que també cal fer a Riquer —i a molts altres historiadors!— és que a partir d'un període molt breu, per exhaustiva que sigui l'anàlisi, és molt difícil i arriscat d'extreure'n generalitzacions.

Algunes afirmacions massa contundents de l'autor, com ara que la burgesia no va tenir, fins el 1898, «cap projecte polític de reestructuració de l'estat centralista i ni tan sols de democratització del seu funcionament» (p. 27), que «la burgesia catalana durant el segle XIX mai no va tenir una actuació política nacionalista» (p. 310), o com ara que «els primers anys de la Lliga són, a parer